

О. А. Дегтяр,
к.держ.упр.,
ст. викладач кафедри обліку і аудиту ХНАДУ,
м. Харків

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Узагальнено наукові підходи до визначення категорії «якість життя», з'ясовано основні її складові. Запропоновано напрями удосконалення державного управління соціальною сферою.

Ключові слова: соціальна сфера, якість життя, державне управління, соціальна система, соціальні потреби.

Проблемам функціонування та розвитку соціальної сфери в нашій країні завжди приділялося достатньо уваги, але їх рішення найчастіше носило декларативний характер. Спроби вирішити соціальні проблеми не давали бажаних результатів, оскільки всі вони були спрямовані на подолання кризових явищ в одній окремо взятій галузі соціальної сфери. На сучасному ж етапі розвитку потрібні нові підходи до їх вирішення, спрямовані на розвиток соціальної сфери не стільки як суб'єкта господарювання, а насамперед, як сфери діяльності, покликаної забезпечувати високу якість життя населення.

У науковій літературі давно йде дискусія навколо проблем державного регулювання соціальної сфери, в якій взяли участь такі дослідники, як В. Бакуменко, М. Білинська, Д. Ван Гиг, В. Дорофієнко, С. Кравченко, А. Кемпбелл, Л. Кураков, В. Куценко, М. Лобас, А. Михненко, А. Устименко, В. Огаренко, А. Халецька, О. Черниш та ін. Віддаючи належне їх науковим напрацюванням з цієї проблематики, слід зауважити, що залишаються недостатньо дослідженими питання розвитку соціальної сфери, як основи забезпечення якості життя населення.

Метою даної статті є узагальнення наукових підходів до визначення категорії «якість життя», та надання пропозицій з удосконалення державного управління соціальною сферою.

У даний час проблемі підвищення якості життя населення відводиться

досить велика увага. Хотілося б відзначити факт цілеспрямованого розвитку пріоритетів не лише в наукових колах, але й на державному, законодавчому рівні. Так, Програма економічних реформ на 2010 – 2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [1] розроблена з метою послідовного підвищення рівня життя населення. При цьому наголошується на необхідності самореалізації кожного громадянина, зниження соціальної нерівності, збереження незалежності й культурних цінностей України, відновлення економічної і політичної ролі країни у світовому співтоваристві. Категорія якості життя, що пов'язана з концепцією сталого розвитку стає символом розвитку суспільства й адекватного управління ним.

Уперше поняття «якість життя» стали використовувати в 60-70 рр. ХХ ст. в США. Але до цих пір питання про зміст і структуру поняття «якість життя» залишається дискусійним. На думку одних вчених, воно тотожне або протилежне поняттям рівня, стилю або способу життя; на думку інших – дане поняття можливо звести до таких змістовних сфер, як якість навколишнього середовища, рівень стресових ситуацій та ін. До початку 70-х рр. ХХ ст. в теоріях якості життя перш за все розглядалося глобальне моделювання за теорією й методами близьке до економетрики, та концепції «відчутного якості життя», що було пов'язано в першу чергу з дослідницькою діяльністю А. Кампбелла та інших у США. У рамках подальшого напрямку вивчаються соціально-психологічні механізми, що опосередковують реальне задоволення потреб людей, ціннісні «фільтри» з синхронними й діахронними еталонами порівняння; компенсаторні моделі з широким колом факторів соціального, психологічного, а інколи й психіатричного характеру; когнітивний і афективний компоненти благополуччя [10].

З початку 90-х рр. ХХ ст. категорія якості життя починає використовуватися в практичних розробках вітчизняних економістів і соціологів.

Вивчення робіт вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі управління

якістю життя [2–10] свідчить про відносну єдність поглядів дослідників у загальному баченні якості життя. Багато вчених сходяться в тому, що якість життя є узагальнюючою соціально-економічною категорією, що включає в себе не тільки рівень споживання матеріальних благ і послуг, але і задоволення духовних потреб, стан здоров'я, тривалість життя, умови навколишнього середовища, морально-психологічний клімат, душевний комфорт людини.

На жаль, серед великої кількості робіт, присвячених спеціальному розгляду якості життя населення й різних його сторін, дотепер немає єдності в трактуванні даного терміна. З одного боку, зустрічається гранично розширювальне тлумачення даної категорії, яке, по суті, вбирає в себе всі процеси життєдіяльності людини і суспільства. З іншого – до показників якості життя іноді включається без усякої наукової аргументації тільки вузька частина процесів життєзабезпечення людей. Характерно, що з часом ситуація в цій сфері не лише не прояснюється, а навпаки, стає все більш заплутаною, бо до сфери розгляду включаються все більш гострі проблеми й мало досліджені соціальні наслідки, якими так багате швидкоплинне й мінливе життя постіндустріального суспільства.

Істотним є і те, що розбіжності торкаються змістовного аспекту питання. Дуже часто використовуються близькі терміни, що ототожнюються з «якістю життя»: рівень життя, уклад життя, стандарт життя, стиль життя, спосіб життя і т.д.

Дослідники, які як синонім використовують термін «рівень життя», більше орієнтуються на економічну, матеріальну сторону життя населення. Мова в цьому випадку йде насамперед про оцінку здоров'я населення, матеріальне і соціальне забезпечення, рівень освіти, структуру потреб різних соціальних груп і ступеня їх задоволення. Має місце й протилежна точка зору, відповідно до якої якість життя є максимально інтегрованим соціальним показником, що включає в себе як складові ознак рівень життя, стиль життя, уклад життя. Іноді мова йде про те, що якість життя, поряд з умовами, рівнем життя, соціальною поведінкою, входить до складу більш широкого поняття –

«спосіб життя».

Немає однаковості в розумінні якості життя і серед зарубіжних дослідників. Зазвичай їх визначення включають більшою мірою суб'єктивні змінні, що характеризують соціальне самопочуття особистості, задоволеність громадянськими свободами, правами людини, безпекою існування і т.д. Наприклад, Дж. Ван Гіг розуміє якість життя населення надто широко, розглядаючи його як стан благополуччя. Показово, що він цю категорію найтіснішим чином пов'язує з цілями, що визначають державну політику, спрямованими на задоволення соціальних, економічних та інших потреб, підвищення загального добробуту населення, підтримання таких умов, в яких людина і природа могли б вести гармонійне співіснування [4].

В. Лобас визначає якість життя як систему якостей духовних, матеріальних, соціокультурних, екологічних і демографічних компонентів життя [7].

А. Халецька, не даючи визначення категорії «якість життя», рекомендує використовувати при її оцінці такі показники, як діапазон вибору, доступність для людини засобів вирішення життєво важливих проблем; стан соціальних комунікацій та соціальних взаємодій; комфортність і освоєність середовища проживання і т.п. [9].

Зарубіжні дослідники пропонують більш широке трактування оцінки умов життя населення, включаючи такі фактори, як свобода вибору, основні права і свободи, політична та соціальна стабільність і безпека. У той же час В. Бакуменко вважає, що категорія «спосіб життя» інтегрує такі поняття, як рівень життя, якість життя, стиль життя, уклад життя. Він визначає «спосіб життя» як спосіб життєдіяльності, взятої в єдності з її умовами, які характеризуються категоріями рівня якості та укладу життя [2]. Приблизно такої ж позиції дотримується й В. Огаренко, який вважає, що поняття «спосіб життя», окрім якості життя, включає такі компоненти, як умови життя, умови життєдіяльності, а також рівень життя і соціальну поведінку [8]. Іншими словами, на думку зазначених дослідників, категорія «спосіб життя» носить

більш узагальнений характер відносно понять «якість життя», «рівень життя» і т.п.

На нашу думку, найбільш вдалим є визначення якості життя як категорії, що всебічно характеризує рівень і ступінь добробуту, свобод, соціального і духовного розвитку людини.

У даний час проблема аналізу якості життя населення набуває досить чітко вираженого прикладного значення. Складається ситуація, коли практика не може чекати завершення дослідницьких робіт у зазначених напрямках.

На сучасному етапі існує низка підходів до визначення структури якості життя. Це і система індексів розвитку людського потенціалу, прийнята ООН, і сукупність соціально-економічних показників якості життя, використовувана Державною службою статистики України, і перелік показників рівня життя і споживчого бюджету, і система показників здоров'я населення, використовувана Міністерством охорони здоров'я України, розробки академічних інститутів НАН України і багато ін.

Виділення компонента «рівень здоров'я і тривалість життя населення» як однієї з головних структурних складових якості життя, обумовлено наступним міркуванням: у світовій практиці рівень і динаміка здоров'я, тривалість життя ставляться на перше місце при визначенні умов життєдіяльності, оскільки розглядаються як базисна потреба людини, головна умова її життєдіяльності.

Іншою найважливішою складовою якості життя виступає рівень життя населення, що виражає рівень задоволення матеріальних і культурних потреб особистості у змісті забезпеченості споживчими благами, які характеризуються переважно кількісними показниками, абстрагованими від їх якісного значення (розмір оплати праці, дохід, обсяг споживання благ і послуг, рівень споживання продовольчих і промислових товарів, тривалість робочого і вільного часу, житлові умови, рівень освіти, охорони здоров'я, культури і т.д.).

Категорія «рівень життя», порівняно з категорією «якість життя», відноситься до числа більш сталих понять з досить окресленим на сьогоднішній день колом кількісних показників, важливе місце серед яких посідають

показники прожиткового мінімуму та розміру споживчого кошика.

У науковій літературі детально вивчається диференціація населення за рівнем життя, зокрема описується матеріальне становище полярних груп. Однак поляризація не покриває всієї життєдіяльності населення, оскільки рівень життя не враховує показників соціальної активності: характеру трудової діяльності, участі чи неучасті в суспільно-політичному житті, характеру дозвілля багато іншого, тим більше, що по ряду інших показників способу життя населення диференційовано не менше сильно, наприклад, за рівнем девіантності – алкоголізму, наркоманії, злочинності, розкрадання та насильства. Навіть у сфері нормативної, законслухняної поведінки спостерігається серйозна диференціація за характером праці, проведенням дозвілля, способами виховання дітей, формами спілкування і т.д. [6].

Категорія «спосіб життя» надає можливість розглянути комплексно, у взаємозв'язку зміст таких аспектів життєдіяльності, як положення і розвиток особистості, її соціальну активність; відношення населення до праці, до політики влади, до інституту сім'ї і шлюбу, до законності та правопорядку; ціннісні орієнтири різних соціальних груп і т.п.

Але кожен з цих підходів окремо не дозволяє сформулювати необхідні й достатні умови для створення добре організованого і чітко керованого механізму, орієнтованого на забезпечення систематичного підвищення якості життя всіх верств населення України.

Певною мірою це пов'язано з невизначеністю в дефініції «якості життя» населення, її основних складових. Звідси й труднощі у визначенні основних напрямів аналітичних робіт, й істотні розбіжності у виборі індикаторів для оцінки окремих складових якості життя.

Тобто потрібно чітко з'ясувати складові якості життя, стосовно яких у науковій літературі існує низка теоретичних уявлень і практичний досвід, у тому числі досвід ООН з використання в якості найважливішого міжнародного індикатора якості життя – індекс розвитку людського потенціалу.

Узагальнюючи теоретичні напрацювання, можливо визначити наступні

складові якості життя: якість здоров'я; якість освіти; якість рекреації; якість харчування; якість житла; якість благоустрою життя; якість соціального захисту; якість правового захисту; якість навколишнього середовища. Потрібно відзначити, що всі складові якості життя взаємопов'язані і взаємозалежні

Не можна не погодитися з тим, що низька якість навколишнього середовища буде негативно позначатися на якості здоров'я населення, якість житла (наприклад, відсутність або нестача житлової площі) і низька якість соціального захисту (безробіття, низький рівень доходу) спричинять зниження якості правового захисту (збільшення числа безпритульних дітей, самогубств злочинів та ін.) і, у свою чергу, поліпшення однієї складової якості життя призведе до поліпшення інших складових і якості життя людини в цілому.

Наприклад, підвищення якості освіти призведе до збільшення інтелектуальних здібностей нації, зміцненню її інтелектуального потенціалу. Виховний компонент освіти, як відомо, формує особистість. Освіта дозволяє істотно збільшити інтелектуальні здібності і можливості людей, впливає на їх життєві позиції, формує потребу до творчості, до зміни життя у кращу сторону від якості освіти залежить вирішення проблем якості в усіх сферах життя суспільства. Кожна людина, привносячи в суспільну свідомість свій вклад, бере участь у формуванні менталітету нації. Отже, чим інтелектуально багатшим і морально досконалішим буде кожен член суспільства, тим більше перспектив у нації забезпечити собі гідну якість життя [3, с. 63].

У зв'язку з цим можна запропонувати інноваційний підхід до удосконалення державного управління соціальною сферою. Цей підхід, на нашу думку, повинен ґрунтуватися на таких принципах:

- зміщення пріоритетів розвитку суспільства у бік його соціальної складової;
- перехід від кількісних до якісних оцінок;
- підвищення якості життя в планованому континуумі;
- забезпечення взаємозв'язку і взаємозалежності якості життя людини і суспільства в цілому;

- формування спільних інтересів (екологія);
- визначення залежності між потребами і здібностями їх задоволення;
- формування критеріїв оцінки якості життя людини у відповідності з рівнем розвитку суспільства.

При цьому необхідно враховувати той факт, що не всі пропоновані інновації приймаються суспільством. Деякі можуть прийматися негайно, деякі – через тривалий час.

Одним із факторів, що впливають на опір змінам, можна вважати наявність специфічних установок і цінностей, які, відрізняючи від загальної установки на зміну, можуть заважати прийняттю зміни і навіть блокувати його. Фактором, що впливає на швидкість прийняття інновацій, є демонстрація їхніх можливостей перед широкою аудиторією. Досвід показує, що інновація швидше приймається, якщо може бути легко продемонстрована її корисність.

Саме тому уявляється найбільш ефективним використовувати як головну мету розвитку соціальної сфери досягнення високої якості життя населення за всіма складовими. Адже якщо хоч один функціональний комплекс соціальної сфери, покликаний забезпечувати високий рівень окремої складової, буде працювати неефективно, то відразу ж знизиться і загальна якість життя людини.

Іншими словами, розвиток соціальної сфери має будуватися на вивченні якості життя населення за всіма його складовими та не тільки не допускати зниження досягнутого рівня якості життя, але і всіляко його покращувати за допомогою створення сприятливих умов для ефективного розвитку функціональних комплексів соціальної сфери.

Таким чином, зміна цілей розвитку соціальної сфери веде до необхідності нововведень, інноваційного підходу в управлінні соціальною сферою. У той же час всі інновації повинні враховувати інтереси суспільства і бути спрямовані на підвищення якості життя населення.

Список використаних джерел

1. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава.

Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки [Електрон. ресурс] / Комітет з економічних реформ при Президентові України. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.

2. Бакуменко В. Д. Інновації в управлінні суспільним розвитком : навч. посіб. / А. М. Михненко, В. Д. Бакуменко, С. О. Кравченко. – К. : [НАДУ], 2009. – 116 с.

3. Білинська М. М. Державне управління галузевими стандартами в умовах реформування вищої медичної освіти в Україні : моногр. / М. М. Білинська ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : НАДУ, 2004. – 246 с.

4. Ван Гиг Д. Прикладная общая теория систем / Д. Ван Гиг. – М. : Мир, 1981. – 357 с.

5. Кураков Л. П. Управление социальной сферой / Л. П. Кураков. – М. : Пресс-Сервис, 1997. – 402 с.

6. Куценко В. І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики) : моногр. / В. І. Куценко. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2008. – 818 с.

7. Лобас В. М. Планування у гуманітарній сфері регіону / В. М. Лобас, В. В. Дорофієнко, А. М. Устименко. – Донецьк : МПП «ВІК», 2002. – 180 с.

8. Огаренко В. М. Економічна соціологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Огаренко. – Запоріжжя : Класич. приватний ун-т, 2010. – 288 с.

9. Халецька А. А. Соціальний захист населення в Україні: теорія та практика державного управління : моногр. / А. А. Халецька. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 430 с.

10. Campbell A. The Quality of American Life / A. Campbell, P.E. Converse, W.L. Rodgers. – NY, 1976. – 212 p.

Diegtiar O. A. Social Development as the basis of the quality of life.

Generalized scientific approaches to the definition of the category of «quality of life» found its main components. Directions improve government social sphere.

Key words: social affairs, quality of life, public administration, social system, the social need.

Дегтярь О. А. Развитие социальной сферы, как основа обеспечения качества жизни населения.

Обобщены научные подходы к определению категории «качество жизни», выяснены основные ее составляющие. Предложены направления совершенствования государственного управления социальной сферой.

Ключевые слова: социальная сфера, качество жизни, государственное управление, социальная система, социальные нужды.